

3. Фоменко И.К. Образ мира на старинных портоланах / И.К. Фоменко. — М.: Индрик, 2011. — 424 с.
4. Campbell T. Portolan Charts from the Late Thirteenth Century to 1500 / T. Campbell // The History of Cartography: The University of Chicago Press. — 2007. — V.1, part 19. - P.371-463.
5. Caraci G. The Italian cartographers of the Benincasa and Freducci families and the so-called Borgiana map of the Vatican Library / G. Caraci // Imago Mundi: The Inter. Journ. for the History of Cartography. — 1953. — V.10, iss.1. — P.23–45.
6. Nordenskiöld N.A. Periplus / N.A. Nordenskiöld. — Stockholm, 1897.
7. Pflederer R. Census of Portolan Charts and Atlases / R. Pflederer. — Privat. published by the author, 2009. — 236 p.
8. Pujades I Bataller R.J. La carta de Gabriel de Vallseca de 1439 / R.J. Pujades I Bataller. — Barcelona: Lumenartis, 2009. — P. 353-369.
9. Pujades I Bataller R.J. The Pisana Chart. Really a primitive portolan chart made in the 13th Century? / R.J. Pujades I Bataller // Comité français de Cartographie. — 2013. — №216. — P.17–32.

УДК 913(4) : 913(5)(075)

А.В. Гудзевич

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

ЧАСТИНА СВІТУ: ПРОБЛЕМА ОЗНАЧЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Проаналізовано географічний досвід поділу планети на просторово-територіальні підрозділи рівня частин світу та визначено роль методологічних підходів у розвитку цього таксону з відповідним його понятійним означенням. Обґрунтовано доцільність поділу планети на частини світу в якості ідентифікатора і рамкового орієнтира для розрізнення земних реалій. Визначено основні завдання на предмет використання географічного поняття у практичній площині формування географічного знання.

Ключові слова: частина світу, організація земної поверхні, геосвіт.

А.В. Гудзевич

ЧАСТЬ СВЕТА: ПРОБЛЕМА ОПРЕДЕЛЕНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Проанализирован географический опыт деления планеты на пространственно-территориальные подразделы уровня частей света и определена роль методологических подходов в развитии этого таксона с соответствующим его понятийным определением. Обоснована целесообразность деления планеты на части света в качестве идентификатора и рамочного ориентира для различения земных реалий. Определены основные задачи на предмет использования географического понятия в практической плоскости формирования географического знания.

Ключевые слова: часть света, организация земной поверхности, геомир.

A. Hudzevich

PART OF THE WORLD: THE PROBLEM OF DETERMINATION AND USE

Geographical experience of the planet division into spatial-territorial subsections of the level of parts of the world has been analyzed and the role of methodological approaches in development of this taxon with its proper concept determination has been defined. The expedience of the planet division into parts of the world as an identifier and framework guide for distinction of earthly realities has been grounded. Basic tasks for the use of geographical concept in the practical plane of geographical knowledge formation have been determined.

Keywords: part of the world, organization of earthly surface, geoworld.

Вступ. Характерна риса сучасного наукового знання — його інтегративність. Свого часу М.В. Ломоносов, указуючи на те, що «матеріальні речі й увесь світ дуже змінилися» [8, с.396], а тому потребують наукової оцінки передусім історії та географії, визначив тим самим майбутнє нового міждисциплінарного напрямку, якому відведена

«цементуюча» роль між природничими та суспільствознавчими науковими знаннями. Цієї думки дотримуються і представники географічного напрямку в історичній географії [5], за якими нинішня історична географія є системою взаємозалежних наукових дисциплін, що виникли у двох сферах наукового зв'язку — природній і суспільній, та яка вивчає

фізичну, економічну і політичну географію минулого людства у їхньому взаємозв'язку з географією сучасності. Віддаючи належне традиціям історичної географії, за якими вона є своєрідним орієнтиром географічної науки, відзначимо важливість пізнання на нинішньому конструктивному етапі розвитку географії проблеми історизму в питаннях диференціації земної оболонки та її підрозділів, зокрема поділу на частини світу й інші складові.

Вихідні передумови. Виділення таксонів будь-якого рівня так чи інакше передбачає їх фіксування у просторі. Такі фундаментальні критерії вичленення систем, як структурна, ієрархічна підлеглість тощо, давно помічені тектоністами, які розробили уявлення про блоковий характер земної кори. Традиційні геологічні об'єкти: осадові товщі, магматичні тіла, платформи і геосинклінали з початку 1970-х років розглядаються як системи. Подібні уявлення про ієрархічність систем розвиваються геоморфологами. Морфометричний ряд різномасштабних форм рельєфу і тектонічних структур розглядають Ж. Букер і В.В. Піотровський [2], а генетичне їх обґрунтування на початку 1990-х рр. виклали Ю.Г. Сімонов із співавторами [10]. Ще раніше ідеї ієрархічної організованості надр і денної поверхні Землі стали основою усіх ландшафтних досліджень та в рамках вирішення завдань районування сприяли виділенню меж між окремими ландшафтними комплексами. Останнім часом здійснено спробу реанімації багатой спадщини на предмет визначення ландшафтної організації земної оболонки та ландшафту [3]. Але ця проблема залишається невирішеною, на що вказує:

- відсутність чіткого категоріального апарату щодо структурних складових геосвіту (планети Земля), як і недосконалість критеріїв для їх виділення;
- дискусійність з приводу природничо- чи суспільно-географічної основи (генези) конкретного поняття (частина світу, історико-географічний регіон) та пошуку єдності підходів (природничо-географічний, соціально-економічний, культурологічний тощо).

Вікова невизначеність серед дослідників призвела до того, що термінологічне словосполучення «частина світу» до цього часу не має загальноприйнятого понятійного роз'яснення.

Метою статті є обґрунтування на нинішньому конструктивному етапі розвитку географії методологічної доцільності пізнання поділу геосвіту на просторово-територіальні ієрархічні підрозділи, зокрема диференціації земної оболонки на частини світу з відповідним їх понятійним означенням.

Виклад основного матеріалу. Варто відзначити, що потреба поділу геосвіту була завжди. При цьому практика поділу «еволюціонувала» від простого до складного. У спробі просторово-часового охоплення світу (в розумінні геосвіту) з'являється ідея регіональності, яка знаходить своє вираження у понятті «частини світу», передусім у трактатах мілетських географів та на картах. Саме таке змістове наван-

таження несуть: перша карта Ойкумени, складена Гекатеєм Мілетським (рубіж VI-V ст. до н. е.) і карта Землі за Геродотом. Представлені на них Європа, Азія та Лівія (Африка) символізують відомі на той час території Землі. Поняття «частина світу» в подальшому постійно використовується в описі відомих суходолів Європи, Азії, Африки (Страбон, I ст. до н. е. – I ст. н. е.; іспанець Мела Помпеній, середина I ст. н. е.). На карті Птолемея нижня течія Волги вже є у складі Азійської Сарматії, яка відділяється від своєї половини (Європейської) східними краями Ріфейських гір, річкою Танавіс, Меотійським морем та тягнеться уздовж Кавказьких гір у Грузії і Албанії до Каспійського моря. З відкриттям у XV ст. територій Америки утвердилися поняття «Старий Світ» і «Новий Світ». Наступні відкриття нових континентів та островів збагатили цивілізований (освоєний) геосвіт новими елементами – Австралією і Океанією та Антарктикою, кількісно врівноваживши таким чином відомі «світи» земної (суходільно-акваторіальної) поверхні. Повне ж врівноваження, на думку автора, можливе за умови долучення Арктики до сімейства частин світу, як і вивільнення Океанії з «обіймів» Австралії.

В основі виокремлення частин світу лежить історико-культурний підхід. Свої назви частини світу отримали ще задовго до усталення поняття «материк», хоч це не зашкодило перенести і «прив'язати» їх до планетарно розмірних шматків суходолу, оточених водою. Те, що історико-культурні відмінності є визначальним чинником поділу планети на окремі частини світу, особливо яскраво виявляється у поділі одного материка Євразії на дві частини світу – Європу та Азію або в об'єднанні двох материків – Північної і Південної Америки в одну частину світу – Америку. Автор упевнений, що поняття «частина світу» якнайкраще відбиває практичний досвід людства у плані поділу планети Земля на окремі розмірності. Воно є відображенням самого сенсу підходу до поділу, результатом осмислення життєвого простору, яке переросло у поняття сутнісного, а не просто уявно географічного простору. У цьому переконує усталено-традиційна причетність жителів певної території до просторового поняття через своєрідне відтінення їхнього відношення до назви тієї чи іншої частини світу (європейці, азійці, австралійці тощо).

Своєрідне віковичне положення поняття «частина світу» в «зоні контакту» природничої і суспільної географії повинно об'єднувати наразі розділені гілки географії в одну цілісну науку. Певним чином це підтверджується висловлюваннями окремих дослідників. Віддаючи належне значному внеску Б.Б. Родомана, В.Л. Каганський відзначив: «Буденний світ земної поверхні – не склад, звалище або суміш окремих предметів на порожньому або безформно-байдужому фоні, а суцільна багатопшарова тканина, цілісний килим культурних ландшафтів, що сполучають природні і культурні

компоненти. Об'єкти — вузлики на тканині, що має цілісний малюнок; місця осмислені лише як деталі цього малюнка. Він складний, але має регулярності, підкоряється певним закономірностям» [6, с.1].

Проте, соціально-економічна географія, у тих чи інших випадках поділу світу, оперує поняттями «регіон», «регіони», що виділяються за різними і незіставними ознаками: положенням щодо «сторін горизонту» (Північна Азія, Південна Європа), континенту (Центральна Азія) чи природно-географічних об'єктів (моря, затоки, півострови, гори, ріки; басейни — Середземномор'я, Перської затоки, Мексиканської затоки, Індокитаю, Альпійський, Придунайський, Карибський), «прив'язкою» до історико-культурних (Старий Світ, Новий Світ, Балканський, Закавказзя, Сахель) і етнокультурних (Англо-Америка, Латинська Америка, арабський Світ) територіальних виділів та суспільно-економічних формацій (Європа: Західна — капіталістична, Східна — соціалістична).

Цікаво, що і природнича географія при означенні поділу геосвіту здавна відоме поняття «частина світу» майже не використовує, а іноді навіть розглядає як синоніми до поняття «континент» (материк). У публікаціях, де «торкаються» теми «частини світу», під цією дефініцією дослідники вбачають материк і прилеглі острови. У принципі таке визначення могло би бути прийнятне як найузагальнююче, якби всі відомі «світи» мали у своїй основі континент (і лише один). Але результат вивченості планетного середовища свідчить, що лише Австралія та Антарктика як частини світу мають такі риси. Центровані на континентальність Африка з Євразією, як і Північна та Південна Америка, здобули «окремість» один від одного лише з розбудовою Суецького (1869) і Панамського (1914) каналів, що, власне, не зашкодило об'єднанню Америки в одну частину світу та «суверенітету» інших з виділенням Європи, Азії та Африки. Правда, останні свою окремість здобули ще в давні часи, сформувавши уявлення про Старий світ (по суті в межах одного континенту — Аффо-Євразії), а континент Євразія навіть тепер (з середини XIX ст.) зобов'язаний своєю назвою Азії і Європі [4].

Не мають ознак материковості Арктика та Океанія, до речі, обділені увагою дослідників на рахунок бачення в них окремих частин світу. Адже якщо навіть брати до уваги лише «ойкуменство» (заселеність) території як одну з можливих ознак частини світу в древніх, то й тоді виявиться, що в Арктиці, як і в Океанії, люди жили протягом тисячоліть, на противагу Антарктичному континенту, де людина вперше провела цілий рік тільки в кінці XIX ст. Врешті, Арктика як топонім — спадок тих же греків. «Ми можемо ясно стверджувати, що і дві, і три, і п'ять тисяч років тому людство вже знало про те, що є на білому світі Арктика (країна, яка лежить під сузір'ям Великої Ведмедиці, яке зветься по-грецьки «Арктос»» [7, с.10].

Старогрецьке «арктикос» означає «північний», а «арктос» — «ведмідь». Оскільки найпомітніше сузір'я північного небосхилу — Велика Ведмедиця — служило стародавнім грекам орієнтиром і вказувало на північ, то вони почали називати Арктикою усю північну полярну область Землі. Підтвердженням тому слугують подорожі греків Арістея (XI ст. до н. е.) і Піфея (між 350 і 320 рр. до н. е.), священні індійські і перські книги, «Веди» і «Авесте», поеми еллінів, а пізніше — саги скандинавських вікінгів і оповіді російських поморів. Дана ситуація з частинами світу, зокрема Арктикою та Океанією, засвідчує, що «як життя окремої людини, так і історія людства складаються з безперервної низки нових придбань і непоправних втрат» [1, с.60]. Та чи непоправних? Арктика, як відомо, «породила» Антарктику (в перекладі з грецької мови топонім означає «проти-лежний Арктиці»), а сама зникла, але не назавжди. Дослідження XX ст. і вже теперішні дослідження свідчать про актуальність пізнання цієї території для сучасників (наукове видання «Арктика і Антарктика» з 1961 року). Відображення Арктики на фізичних картах у цьому переконує. Її природничу основу засвідчує приуроченість до басейну Північного Льодовитого океану та чітке обмежування водного простягання материковим суходолом. У першій третині XX ст. у Росії укорінюються два поняття у відношенні до цієї території: *Арктика* як фізико-географічний простір та *Північ* як соціально-економічне і національно-етнічне поняття.

На відміну від літосферних плит, континентів і Світового океану частина світу проявляється не лише візуально, але й реалістично-буттєво, оскільки сприймається як певний наслідок розумового і фізичного охоплення певних окремоостей планети людською спільнотою у їх цілісності (табл.). Адже саме розуміння Землі як об'єкта наукової рефлексії залежить, як зауважив С. Рудницький, «від ступеня культури людства чи його частки і від стадії, на якій знаходиться розвиток людської цивілізації» [9, с.346].

Отже, частина світу є відображенням горизонтального геоструктурного устрою (диференціації) планети та досвіду практичного освоєння геосвіту на основі його фізичного та інтелектуального сприйняття. Територіальна еволюційність, виражена в заповненні земного «вакууму» (простору) назвами частин світу, засвідчує поступовість (етапність) у пізнанні земних реалій людством. Будучи уособленням цілісності та безперервності усього геосвіту, його частини по праву стають основою, субстратом для формування інших атрибутивних ознак: території, соціально-економічної і політичної структури, цивілізаційно-демографічних характеристик тощо.

Дещо навіть дивно, що, незважаючи на значну динамічність розвитку довкілля та попри відсутність належного обґрунтування щодо використання частин світу в означення диференційованості планети, упродовж віків збереглася, не втрапилася і використовується й донині ця практика. Мабуть, мають

рацію філософи, коли стверджують, що цінності не мають об'єктивного обґрунтування. В умовах, коли «масова культура постіндустріального суспільства не знає ні територіальних, ні національних меж, виключно агресивна і поширюється планетою зі швидкістю вірусного захворювання, форма протікання якого – тотальна уніфікація людської індивідуальності» [1, с.60], поняття «частина світу», яке пройшло шлях від «візуального середовища першовідкривачів» до «екосередовища життєдіяльності», загалом потребує збереження та належного використання у тій самій якості, у якій воно було завжди, – рамкового орієнтира для розрізнення геопростору. У цьому – реалізація і дотримання принципів успад-

(природнича та історико-географічна), структурно виокремлена земно поверхнева (територіальна і акваторіальна) цілісність, яка є сукупним відображенням просторово-часової організації земних реалій і суспільного досвіду освоєння геосвіту. За своїми функціональними можливостями вони є рамкою і субстратом для будь-яких атрибутивних ознак геосередовища.

Частина світу – поняття, використання якого в практичній площині дозволить чіткіше бачити світ, на противагу «культурним світам» і «політичним просторам» та навіть понять «материк» чи «океан», які досить неоднозначно трактуються в силу їх «налягання» один на одного.

Таблиця

Взаємовідповідність між частинами світу, літосферними плитами, материками і океанами

Частина світу	Літосферна плита	Материк	Океан
Арктика	Північні окраїни Північноамериканської та Євразійської плит	–	Північний Льодовитий океан
Європа	Західна частина Євразійської	Західна частина Євразії	Північно-східна частина Атлантики
Азія	Євразійська (за винятком західної частини), Індійська, Аравійська, північно-західна частина Північноамериканської	Євразія (за винятком західної частини)	Моря західної частини Тихого океану
Африка	Африканська (в т.ч. Сомалійська, Мадагаскарська, Сейшельська)	Африка	Східна частина Південної і Центральної Атлантики, західна частина Індійського океану, північна частина Південного океану
Америка	Північноамериканська (за винятком північної частини), Південноамериканська, Карибська, Кокос, Наска	Північна Америка й Південна Америка	Західна частина Атлантики, східна частина Тихого, північна частина Південного океану
Австралія	Австралійська	Австралія	Південно-східна частина Індійського, південно-західна частина Тихого, північна частина Південного океану
Океанія	Тихоокеанська, Філіппінська (в т.ч. мікроплити: Пасхи, Хуан-де-Фука, Тонга, Королайн та ін.)	–	Тихий океан
Антарктика	Антарктична	Антарктида	Південний океан

кування (спадкоємності), природно-антропогенної сумісності, єдності підходів через віки (врахування історичних тенденцій і віковичного досвіду) тощо.

Висновки та перспективи подальших пошуків.

Згідно з авторським підходом, частина світу як підрозділ геосередовища та геосвіту є однією з форм просторово-часової організації земної поверхні на сучасному етапі планетарного розвитку. Вона виражається, з одного боку, еволюційно зумовленою ландшафтною і морфотектурною диференціацією і, водночас, тісними речовинно-енергетичними й інформаційними взаємозв'язками окремостей, а з іншого боку – слугує віддзеркаленням суспільної організації земної поверхні, зумовленої етапністю інтелектуального й фізичного освоєння її частин. Іншими словами, *частина світу* – гетерогенна

Необхідністю часу є винесення питання щодо доцільності використання таксону «частина світу» в географічних дослідженнях планети для широкого обговорення серед географів нашої держави, пострадянського простору, ЄС з прийняттям кінцевого рішення на Міжнародному географічному з'їзді (конгресі). Така нагальність пояснюється потребами практики в компонуванні, узгодженні матеріалів у підручниках і посібниках з географії, історії, культурології, довідниках, енциклопедіях, на картах тощо, а також у якісному управлінні природокористуванням та охороною навколишнього середовища.

**Рецензент – доктор географічних наук,
професор Г.І. Денисюк**

Література:

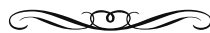
1. Блюменкранц М. В поисках имени и лица. Феноменология современного ландшафта / М. Блюменкранц // Вопросы философии. – 2007. – № 1. – С. 47-60.

2. Букер Ж. Проблемы теоретической геоморфологии / Ж. Букер, В.В. Пиотровский. — М.: Изд-во МГУ, 1999. — 511 с.
3. Гриневецкий В.Т. Про закон ландшафтної (ландшафтності) земної оболонки / В.Т. Гриневецкий // Укр. геогр. журн. — 2007. — № 2. — С. 65-74.
4. Гудзевич А.В. Регіональна фізична географія (Європа та Азія): Навч. посіб. / А.В. Гудзевич. — Вінниця: Віндрук, 2005. — 464 с.
5. Дробижев В.З. Историческая география СССР: Учеб. пособие / В.З. Дробижев, И.Д. Ковальченко, А.В. Муравьев. — М.: Высш. шк., 1973. — 320 с.
6. Каганский В.Л. Пространство в теоретической географии школы Б.Б. Родомана: итоги, проблемы, программа / В.Л. Каганский // Изв. РАН. Сер. Геогр. — 2009. — № 2. — С. 1-10.
7. Каневский З.М. Загадки и трагедии Арктики / З.М. Каневский. — М.: Знание, 1991. — 192 с.
8. Ломоносов М.В. Избранные философские произведения / М.В. Ломоносов. — М.: Госполитиздат, МГУ, 1950. — 759 с.
9. Рудницький С. Про становище історичної географії в системі сучасного землезнання / С. Рудницький // Записки Історико-філологічного відділу ВУАН. — Харків, 1927. — Кн. 13-14. — С. 345-356.
10. Симонов Ю.Т. Процессы эндогенного рельефообразования / Ю.Т. Симонов, Г.С. Ананьев, Л.Б. Аристархова // Динамическая геоморфология. — М.: Изд-во МГУ, 1992. — Гл. 2. — С. 24-76.

УДК 528.9

Л.М. Даценко, І.О. Підлісецька

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «КАРТОГРАФІЯ ТА КАРТОГРАФІЧНІ МЕТОДИ В ТУРИЗМІ»

У статті викладено особливості змісту навчальної дисципліни «Картографія та картографічні методи в туризмі», яка є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» галузі знань «туризм» з напрямку підготовки спеціальності 6.140103 — туризм. Дисципліна призначена надати базові знання з теорії і методології картографії та тематичного (туристичного) картографування, сформувати практичні навички щодо складання туристичних карт, принципів відображення явищ картографування та роботи з картами із використанням картографічного методу дослідження. Визначено перелік лекційного та практичного матеріалу курсу.

Ключові слова: картографія, картографічний метод дослідження, туризм.

Л.Н. Даценко, И.А. Подлисецкая

ОСОБЕННОСТИ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОЙ ДИСЦИПЛИНЫ «КАРТОГРАФИЯ И КАРТОГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ В ТУРИЗМЕ»

В статье изложены особенности содержания учебной дисциплины «Картография и картографические методы в туризме», которая является составной частью образовательно-профессиональной программы подготовки специалистов по образовательно-квалификационному уровню «бакалавр» отрасли знаний «туризм» по направлению подготовки специальности 6.140103 - туризм. Дисциплина предназначена дать базовые знания по теории и методологии картографии и тематического (туристического) картографирования, сформировать практические навыки по составлению туристических карт, принципам отражения явлений картографирования и работы с картами с использованием картографического метода исследования. Определён перечень лекционного и практического материала курса.

Ключевые слова: картография, картографический метод исследования, туризм.

L. Datsenko, I. Pidlisetskaya

CARTOGRAPHY AND CARTOGRAPHICAL METHODS IN TOURISM: THE COURSE FEATURES

The article describes the content features of the subject «Cartography and cartographical methods in tourism», which is an integral part of educational and vocational training program for the qualification of «bachelor» in tourism on specialty 6.140103 - tourism. The discipline is to provide basic knowledge of the theory and methodology of cartography and thematic (tourist) mapping, to form practical skills in drafting tourist maps, the principles of mapping phenomena reflection and work with maps using a cartographic method of research. A list of lecture and practical course material has been defined.

Keywords: cartography, cartographic method in research, tourism.